

Dobbel nedstengning: Beboeres erfaringer med rehabilitering av en kommunal bygård under koronapandemien

Double lockdown: Residents' experiences with renovation of a municipal housing complex during the Covid-19 pandemic

Aleksandra Bartoszko

Professor, Fakultet for sosialvitenskap, VID vitenskapelige høyskole
aleksandra.bartoszko@vid.no

Katrine Mauseth Woll

Førstelektor, Fakultet for sosialvitenskap, VID vitenskapelige høyskole
katrine.woll@vid.no

Sammendrag

I denne artikkelen undersøker vi beboeres erfaringer med en omfattende rehabiliteringsprosess i en kommunal leiegård under koronapandemien. Gjennom kvalitative intervjuer med beboerne utforsker vi hvordan de har opplevd denne tiden, og hvordan det å være leieboer kan ha påvirket opplevelser og tolkningen av prosessen. Ved hjelp av symbolsk antropologi fokuserer analysen på forskjellige grenser som ble utfordret, og hvordan opprettholdelsen av disse grensene påvirket beboernes livskvalitet, trygghet og verdighet under rehabiliteringsprosessen. Beboerne opplevde prosessen som særlig utfordrende under den sosiale nedstengningen. De levde uten dagslys i flere måneder, og de opplevde at de ble fratatt trygghet og kontroll over sitt hjem og privatliv. Kaos trengte inn i hjemmene i form av støy, støv og arbeidere. Beboernes sosioøkonomiske situasjon gjorde at det var ekstra utfordrende å skjerme seg fra situasjonen. Beboerne var i liten grad involvert i prosessen, noe som bidro til en opplevelse av mindreverdighet, fremmedgjøring og avmakt. Analysen viser at bolig og hjem ikke kan sees uavhengig av materielle, sosiale, symbolske og følelsesmessige relasjoner.

Nøkkelord

kommunal bolig, rehabilitering, livskvalitet, koronapandemi, grenser

Abstract

This article examines the experiences of residents in a social housing complex during an extensive renovation process during the coronavirus pandemic. Through qualitative interviews with the residents, the article explores how they have experienced this time and how being a municipal tenant may have influenced their experiences and interpretation of the process. Drawing on insights from symbolic anthropology, the analysis focuses on the various boundaries that were challenged in the process and how maintaining these boundaries affected residents' quality of life, safety, and dignity. The residents experienced the process as particularly challenging during the social lockdown. They lived without daylight for several months, and they experienced that they were deprived control over their home and privacy. The renovation process challenged the sense of safety associated with home, while chaos entered in the form of noise, dust, and construction workers. The residents' socio-economic situation made it even more challenging to escape the situation. The residents were little involved in the process, which contributed to a sense of inferiority, alienation, and powerlessness. The analysis shows that housing and home cannot be seen as independent entities but are created by material, social, symbolic, and emotional relationships.

Keywords

public housing, renovation, quality of life, COVID-19, boundaries

Du drømmer noe, du glemmer drømmen din, du tenker jeg vil bare se himmel,
 Vil se himmel! Bare de åpner, vil se himmel! Er, er i livet.
 Hvordan du kjenner deg, at du lever.
 —Jamila

Introduksjon

Kommunale utleieboliger er et av de viktigste boligsosiale virkemidlene rettet mot vanskeligstilte på boligmarkedet (Solstad, 2021). På tross av dette har vi begrenset kunnskap om kommunale leieboeres boforhold, boligkarrierer og boligkvalitet (Brattbakk mfl., 2019; Sørvoll, 2018), og vi vet lite presist om kommunale leieboeres sosioøkonomiske kjennetegn eller betydningen av å bo i kommunal bolig for andre velferdsutfall (Johannessen mfl., 2023). Denne artikkelen gir et innblikk i kommunale leieboeres boforhold i en ekstremisituasjon: totalrehabilitering av leiegården under koronapandemien.

Kommunal bolig i Oslo er et knapt gode som tildeles etter behovsprøving. Målgruppen for kommunale boliger i Oslo er «personer som ikke selv eller ved hjelp av andre former for offentlig boligbistand greier å skaffe seg egnet bolig, herunder personer som har behov for boliger med særlig tilpasning på grunn av alder, bevegelses- eller utviklingshemning» (Forskrift om tildeling av kommunal bolig, 2004, § 3). Behovsprøvd tildeling, tidsbestemte husleiekontrakter, markedsbasert husleie og forretningsmessig forvaltning skal sikre at det er de mest vanskeligstilte beboerne som får tilbud om kommunal bolig (Sørvoll & Johannessen, 2020). I noen områder med mange kommunale boliger er det utfordringer knyttet til kvaliteten på bomiljøene, manglende bostabilitet, rus og/eller konflikter mellom ulike beboergrupper (Boligbygg, 2022; Oslo kommune, 2022; Sørvoll, 2020). Oslo kommune (2022) har nylig utviklet «Oslostandard for bomiljøarbeid i kommunale boliger» for å imøtekomme noen av disse utfordringene. De 11 000 kommunale boligene i Oslo er spredt over hele byen og forvaltes og leies ut av Boligbygg Oslo KF, som er et kommunalt foretak. Beboerne som deltar i denne undersøkelsen, bor i en kommunal leiegård med mer enn 30 leiligheter. Rett i nærheten er det flere kommunale boliger, og nærmiljøet ellers består i all hovedsak av eldre blokkbebyggelse.

Boligbygg har over mange år hatt et stort etterslep på vedlikeholdet av den kommunale boligmassen (Boligbygg, 2022). Dermed legger vi til grunn at en beslutning om en omfattende rehabilitering i den aktuelle leiegården både bygger på omfattende behov, samt at oppussingen også skulle gi positive resultater for leieboerne. Rehabiliteringen av bygget inkluderte blant annet refundamentering og fasadefornyelse. I tillegg ble uteområdene fornyet og bedre tilrettelagt for lek og sosialt samvær. Beboerne betalte leie, og med noen unntak bodde alle i boligene gjennom hele rehabiliteringsperioden.

Rehabiliteringen var i utgangspunktet noe som skulle bidra positivt til beboernes levestandard og livskvalitet. Likevel knytter de en rekke helseplager som stress, depresjon, tap av søvn, pusteproblemer, eksem og tørr hud til prosessen. Rehabiliteringen pågikk over flere år, mye lenger enn først varslet, og pågikk også under pandemien og den sosiale nedstengningen. Basert på kvalitative intervjuer med beboerne presenterer denne artikkelen beboernes erfaringer, og vi undersøker hvordan det å være leieboere kan ha påvirket opplevelsen og tolkningen av rehabiliteringsprosessen. Vi ser også på ulike grenser som ble utfordret mens arbeidene pågikk, og hvordan opprettholdelsen av disse hadde betydning for beboernes livskvalitet, trygghet og verdighet. Artikkelen har fokus på beboernes opplevelser av situasjonen, og utleier og entreprenørs perspektiv er ikke innhentet.

Intervjuene dekker ulike faser i rehabiliteringsprosessen. I analysen legger vi hovedvekten på den perioden der fasadene ble fornyet. I denne perioden måtte beboerne forholde

seg til nedstengning av samfunnet og heldekkende presenninger rundt hele blokka, og ble derfor utsatt for en dobbel nedstengning. Fordi disse beboerne i utgangspunktet fyller kriteriene for å bo i kommunal bolig, tilsier deres økonomiske situasjon at de hadde svært begrensede muligheter for å reise på hytter eller på andre måter komme vekk fra situasjonen, og alle bor i forholdsvis små leiligheter.

I Norge brukes betegnelsen «vanskeligstilte på boligmarkedet» for å kategorisere personer som er uten egen bolig, står i fare for å miste boligen eller bor i en uegnet bolig eller bomiljø (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2020). I denne gruppen finnes det både boligeiere og leieboere, men å være leieboer utgjør en særlig risiko. Personer som leier bolig, har oftere levekårsproblemer, dårligere økonomi, bor ofte trangere og har dårligere boligstandard enn de som eier. Leieboernes dårligere boligstandard kommer både til uttrykk i undersøkelser med selvrapporterte data om trangboddhet, tilgang på dagslys, utsatthet for støy, forurensning, fukt og råte og når man sammenligner registerdata. Personer som leier bolig, føler seg også oftere utrygge og er redde for å utsettes for vold og trusler i nærmiljøet enn boligeiere (Statistisk sentralbyrå, 2022a, 2022b). Mennesker som føler at de ikke kan kontrollere sine livsomstendigheter tilstrekkelig – spesielt hvis de har begrenset kontroll over hvor de bor, eller kvaliteten på hjemmet sitt – har økt risiko for depresjon, fysisk sykdom, opplevelse av ekskludering og lav selvtillit (Krieger & Higgins, 2002; Leng, 2011).

Kriser går som regel hardest ut over dem som er mest utsatt fra før. Koronapandemien tydeliggjorde dette (Bambra mfl., 2021), og restriksjoner tok ikke hensyn til personer som er vanskeligstilte på boligmarkedet (Team & Manderson, 2020). Under pandemien fikk hjemmet en utvidet funksjon og ble en felles arena for barnepass, skoleundervisning, arbeid og fritid, og dette var særlig utfordrende for dem som bodde trangt (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2020). Nedstengningsperioden i Norge utgjorde ifølge Brattbakk en ekstremsituasjon der mange av de faktorene som vanligvis legger klare begrensninger på trangbode lavinntektsfamilier ble forsterket (2020, s. 26), og deres hverdagsliv ble i enda større grad preget av et begrenset mulighetsrom enn ellers.

For leieboerne i denne studien ble nedstengningsperioden også en slik ekstremsituasjon, og hjemmene deres fikk også utvidede funksjoner. Samtidig levde de med støy og støv fra byggeplassen og var fysisk isolert fra omverdenen bak en presenning. I analysen viser vi at mens noen erfaringer med langvarig rehabilitering kan generaliseres til andre kontekster, er andre erfaringer mer unike for disse kommunale leietakere.

Teoretiske inspirasjoner

Artikkelen er informert av symbolsk antropologi med særlig vekt på symbolske og rituelle grenser og betydninger av kontroll. I analysen forholder vi oss til Douglas (1966) sine teorier om menneskesinnets behov for å klassifisere og organisere virkeligheten. Mennesker forstår og bygger samfunnet opp rundt kategorier som orden og uorden, innenfor og utenfor, offentlig og privat, og rent og urent. Grenser mellom kategorier forhandles og utfordres, og Turner (1969) legger vekt på det som er mellom kategorier – det liminale. Liminale enheter, objekter eller mennesker er naturlig tvetydige, og utfordrer de kulturelle nettverkene for sosial klassifisering. De er «neither here nor there; they are betwixt and between the positions assigned and arrayed by law, custom, convention, and ceremony» (Turner, 1969, s. 95). I motsetning til van Gennep (1960) teoretiserer Turner liminalitet som en pågående tilstand, ikke bare en overgangsfase. Vi undersøker nettopp slike tilstander og viser hva det kan gjøre med folk når uklarheten trer inn og/eller blir vedvarende.

Beboernes erfaringer handler i stor grad om avvik og forstyrrelser knyttet til deres hjem. I sin oversiktsartikkel viser Mallett (2004) til et mangfold av perspektiver og tilganger for å forstå bolig og hjem. I denne artikkelen tar vi utgangspunkt i leieboeres fortellinger om en rehabiliteringsprosess som inngang til økt forståelse av hjemmets betydning og betydningen av hjemmets omgivelser. De snakker om overskridelser av grenser, brudd i rutiner og mangel på kontroll. Dette er i samsvar med Douglas' analyse av hjem som «space under control» (1991, s. 289) og hjem som «a pattern of regular doings» (1991, s. 287). Hjem knyttes til regelmessighet og strukturering av objekter, hendelser, bevegelser, mennesker og tid. Mallett (2004) følger Douglas når hun framhever hjemmet som en arena hvor sted og tid er kontrollert og strukturert. Broch skriver dette om hjemmets betydning: «Huset symboliserer grenser som tillegges verdi knyttet til atferd og forventninger. Hjemmets symbolske betydning kan knyttes til menneskers grunnleggende behov for, og drøm om, en trygg havn og beskyttelse fra det truende og ukontrollerbare utenfor» (2020, s. 10). Hjemmet er et tilfluktssted, et sted for familie, et sted som er privat, og et sted som er adskilt fra offentlig innsyn og overvåking. Hjemmet tilbyr frihet og kontroll (Darke, 1994), trygghet (Dovey, 1985) og gir rom for kreativitet og regenerering (Allan & Crow, 1989; Bachelard, 1969; Cooper, 1974). Det er et intimt rom som gir en kontekst for nære, omsorgsfulle relasjoner samt frihet fra overvåking og eksterne rolleforventninger (Saunders & Williams, 1988). Denne type idealiserte forestillinger av hjemmet er kritisert (se Mallett, 2004), men de samsvarer med de intervjuede beboernes forståelser og forventninger. Å miste kontroll over det regulære ble en sentral erfaring under rehabiliteringsprosessen, og fikk fram betydningen av det strukturerte, det kjente og det private. Alle deltagerne har lang botid og bruker begrepet «mitt/vårt hjem» i sine fortellinger. Selv om det å bo i kommunale boliger ofte forbindes med midlertidighet, legger vi derfor til grunn at de grunnleggende betydningene av hjemmet ikke oppleves vesentlig annerledes for disse leieboerne enn for andre. Det er særlig i forbindelse med grensebrudd og når det offentlige innsynet trer inn, at forståelsen av hjemmet som en privat sfære forsterkes og beboernes sterke tilknytting til hjemmet og stedet de bor, i aller størst grad blir framtrepende.

Douglas skriver at «the home is the realization of ideas» (1991, s. 290). Hjemmet er en forlengelse av oss selv, og det som skjer med hjemmet, skjer også med oss. Det fysiske rommet er med i subjektdannelsen. Douglas' teorier understreker sammenhenger mellom det materielle og det symbolske, ved at strukturer legger til rette for en orden, samtidig som de virker ekskluderende. I forlengelsen av en slik tilnærming ser vi på hjem som en enhet som «ville mistet mye av sin symbolske betydning om vi ikke så det i relasjon til hva som er utenfor» (Broch, 2020, s. 8). Dette gir oss en analytisk linse og gjør at den sosiale konteksten og bakgrunnen til beboerne blir meningsfylte elementer i tolkningen av materialet.

Metode og analyse

Artikkelen er basert på semistrukturerte kvalitative intervjuer som ble gjennomført i desember 2021 og januar 2022. Deltakerne ble rekruttert gjennom Leieboerforeningen, gårdstyret og informasjonsplakater. Alle voksne beboere ble invitert til å delta, og de som ønsket det, tok kontakt med forfatterne. Gjennomføringen av intervjuene ble preget av covid-19, med en ny nedstengningsperiode midt i rekrutteringsprosessen. Dette medførte noen avlysninger. Likevel gjennomførte vi fysiske intervjuer med ni beboere, noe som er tilstrekkelig til å gi viktig innsikt i deres erfaringer og forståelse av situasjonen. Intervjuene ble gjennomført i et felleslokale i gården, og begge forfatterne var til stede under alle intervjuene bortsett fra ett. Semistrukturerte intervjuer ble vurdert som mest hensiktsmessig

for å undersøke beboernes forståelse av rehabiliteringsprosessen. Intervjuguiden inneholdt åpne spørsmål om erfaringer fra de ulike fasene i rehabiliteringsprosessen, med rom for oppfølgingsspørsmål. Intervjuene ble tatt opp på lydopptaker og transkribert ordrett. Deretter gjennomførte vi tematisk analyse etter Braun og Clarke (2006). Vi jobbet først induktivt og brukte Nvivo. Etter å ha lest gjennom alle transkripsjoner genererte vi innledende koder i materialet. Deretter identifiserte vi overordnede temaer og sorterte alle undertemaer og intervjuutdrag etter disse. Etter å ha evaluert disse, gikk vi over til deduktivt arbeid hvor teoretiske konsepter ble anvendt for å tolke materialet, og strukturere de induktivt genererte temaene.

Det var sju kvinner og to menn som deltok i studien. Alle hadde mer enn ti års botid og to hadde selv vokst opp i gården. Oslo kommune gir som hovedregel tidsbestemte leiekontrakter på tre eller fem år (forskrift om tildeling av kommunal bolig, Oslo, 2004, § 12). Dette innebærer at deltakernes lange botid er noe atypisk. Vi har ikke detaljert kunnskap om deltakernes kontraktsforhold, men lang botid har trolig sammenheng med vedvarende behov og kontraktsfornyelser og at noen har tidsbestemte kontrakter fra gammelt av. Styrken i at deltakerne har lang botid, er at de kan beskrive sine opplevelser av rehabiliteringen i lys av at de også bodde der lenge før prosessen startet. Det var stor variasjon i sammensetningen av deltakernes hushold. Blant deltakerne er det to familier med fire barn eller mer, familier med færre barn, enslige forsørgere, par uten barn og enpersonshushold. Flere av deltakerne snakket gebrokkent norsk, noe som også kommer fram i sitatene fra intervjuene. I sine fortellinger brukte flere sterke bilder, ord og metaforer, noe som *kan* skyldes begrenset kjennskap til språklige nyanser. Med dette forbeholdet gir intervjuene en viktig innsikt i beboernes erfaringer. Vi lar sitatene stå i den språkformen de ble ytret i, men en enkel redigering er gjort for leservennlighetens skyld.

Prosjektet ble meldt inn til Norsk senter for forskningsdata (NSD) og har vært gjennomført etter forskningsetiske retningslinjer til Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora. Alle navn i denne studien er derfor fiktive. Av anonymiseringshensyn har vi heller ikke beskrevet bakgrunnen til beboerne mer detaljert.

«Vi bodde på en byggeplass»

Det første beboerne begynner å snakke om når vi spør om rehabiliteringen, er ulike former for støy. Refundamenteringen medførte bråkete operasjoner rundt bygningsmassen og en langvarig og konstant dunkende lyd: «Så ble vi jo helt matte for vi har hatt veldig mye graving [...]. Det var så brutalt, og kan dere tenke dere det bråket der takka-takka-takka [lager lyd] helt inntil murveggen.» Beboerne fortalte at de kunne kjenne at huset ristet, og at støyen i denne perioden var helt uutholdelig. Haji, som trivdes med å bo i gården, sier det slik: «Men så begynte de å pusse opp ... Ja, da blir det helvete for oss!»

Etter at refundamenteringen var over, gikk prosjektet inn i en ny fase – fasadefornyning. Det medførte at det ble satt opp stillaser og heldekkende presenninger rundt hele blokken. Siden arbeidet foregikk om vinteren, måtte veggene holdes varme. Derfor ble det plassert aggregater mellom veggene og presenningene for å tilføre varmluft. Lyden fra aggregatene ble kapslet inn bak presenningene, og forplantet seg inn i boligene. Durelyden var særlig plagsom om natta, når man hadde en forventning om stillhet etter en dag med byggeplasslyder. Beboerne beskriver det som om de aldri fikk ro:

Jeg tror det var dag og natt. Ja, vi hadde ... hvis du åpner vinduene så hører du uuuuuu [durelyd] de maskinene gikk dag natt. Og så om morgen kommer de klokka syv, bygger, dunk-dunk-dunk [lager lyd og banker i bordet]. Mye sånn banking og bygging og sånne ting. Ja.

Støyen erfares og tolkes ulikt. For Jamila, som var på jobb på dagtid, fikk ikke støyen den samme plassen i fortellingen. Rehabiliteringsprosessen ble særlig krevende for personer som måtte oppholde seg hjemme og opplevde at de aldri fikk en pause fra støyen. Mange i gården hadde ikke noe fast å gå til, enten fordi de var arbeidsledige, syke, hadde omsorg for små barn eller fordi arbeidsplassen var stengt. Beboernes sosioøkonomiske posisjon gjorde kombinasjonen av pandemi og rehabilitering ekstra belastende fordi de i liten grad hadde bil eller hytter å dra til, og mange hadde heller ikke helse til å gå lange turer. Mulighetene til å skjerme seg fra situasjonen ble derfor svært begrenset.

Uforutsigbarhet knyttet til når arbeidene pågikk, og at avtaler om tidspunkter for byggearbeidene ikke ble overholdt, tæret også på beboerne. Janne forteller at dette forsterket følelsen av å være mindre verdt:

Nei, våknet gjerne med boring da. Ofte tidligere enn det avtalen var. Avtalen var «ikke noe bråkete ting før klokka 09.00» [...] Og det var jo forstyrrende og forvirrende og irriterende fordi at det kunne gjerne bli stille utover dagen. Hvorfor skal de alltid begynne med det mest bråkete, ikke sant? Du blir urolig, og det går jo ut ... går lite granne utover selvfølelsen som en som bor i en kommunal gård ... også bryr de seg ikke med oss. På en måte sånn.

I tillegg til bråk fra maskiner og støv tematiserte beboerne en konstant trafikk og «kakling fra arbeiderne» ute på stillasene: «Det ble så mye flying, inn og ut og opp og ned og ja. Men det tok lang tid.» For noen var det særlig vanskelig når arbeiderne kom mens de laget mat. For andre var det mest sjenerende at arbeiderne kunne se inn til dem hele tiden. Når arbeidere, støy og støv kom inn i hverdagslivet, ble opplevelsen av hjemmet som et trygt og privat sted utfordret. Kaos tok gradvis over for trygghet, og en uro trengte inn gjennom veggene, vinduene og døra. Som Jamila beskrivende sier: «Egentlig vi bodde byggested da, byggested, ja.»

Til tross for det opplevde kaoset ønsket beboerne å holde boligene rene og hjemmekoselige og brukte mye energi for å holde det ryddig. Flere støvsuget flere ganger om dagen, og særlig de store familiene og de som slet med helseproblemer fra før, opplevde situasjonen som belastende. Haji forteller:

Så jeg hadde et stort problem for meg [...] Veldig, veldig mye arbeid, slitsomt [...] Det var hjemmeskole, og så i den perioden barna var hjemme. Ja, det var for mye skole hjemme. De får jo en skole, sånn, når de er ferdige med skole har de gått litt ut, jeg sier støv, jeg støvsuger hele tiden. Der fikk jeg mye å gjøre og får skuldersmerte og ja, for oss blir det ekstra jobb.

Vi tolker den konstante ryddingen som forsøk på å ha kontroll over tilværelsen og bevare verdigheten. «Vi er renslige folk!» ropte Jamila under samtalen. Beboerne speilet seg i situasjonen – ved å understreke sin renslighet ønsket de å ikke bli identifisert med det skitne, det urene. Om vi ser på hjemmet som en forlengelse av oss selv, både materielt og symbolsk, eller, som Cooper skriver, «symbol of the self» (1974), rokket rehabiliteringen ved beboernes selvforståelse, deres forståelse av hvem de er, og hva de betyr i verden.

Verdigheten ble også satt på spill fordi grenser ikke ble respektert, og minnet om dette vekket sterke følelser. Jade var tydelig opprørt, og stemmen brast under samtalen:

Trækker jo folk utenfor ... du har dem jo veldig tett på deg, så det var mye sånne gardiner å beskytte seg for at ikke de skulle se, ikke sant? [...] Jeg brukte jo morgenkåpen for å komme meg i klærne da ... Nå er det mer privat ... nå er det ikke liksom noens arbeidsplass da. For det var som

å bo på en byggeplass i flere måneder [...]. Tror det var deres arbeidsplass, så du følte liksom at det var ikke så viktig med oss for deres arbeidsplass. Vi var bare noen som var inne i nerven. Altså nå snakker jeg følsom [...]. Jo jeg har jo ... mister jo litt sånn ... liksom ikke så viktig med oss da når det ... ja ... Det er knapt koselige følelser.

Inspirert av symbolteorier beskriver Gullestad (1984) dørstokken som den viktigste grensen mellom det private og det offentlige. Dørstokker markerer en innside og en utside, men de er også rituelle og symbolske (Broch, 2020). Når dørstokken ikke blir respektert, blir den symbolske orden forstyrret. Beboerne merket overskridelser mellom det som er «mitt», og det som er «felles» og tilgjengelig for alle. De opplevde sine hjem som en byggeplass og som *andres* arbeidsplass. I prosessen mistet de kontroll over hvem som kom og gikk i hjemmets sfære, og kategorier som gjest og vert ble forvekslet. Beboerne følte seg fremmedgjorte i sitt eget hjem, redusert til «noen som bare var inne i nerven» og «a matter out of place» (Douglas, 1966). Å bli frarøvet privatlivet påvirker også opplevelsen av verdighet. Å verne om det private handler om kontroll over interaksjon med andre mennesker. Mallett skriver at «[h]ome as privacy means a space where one has the *capacity* to establish and control personal boundaries» (2004, s. 82, vår utheving). Beboerne kjente på mangelen på denne type kontroll under rehabiliteringen. Arbeidsplasslogikken overtok, hverdagslige bevegelser i hjemmet ble utfordret, og den fysiske og symbolske orden ble destabilisert.

«Det kommer også korona!!!»: Den doble nedstengningen

Samtidig som grensene mellom det private og det offentlige ble visket bort og hjemmene ble åpnet opp for arbeiderne, var en helt motsatt opplevelse også sentral: opplevelsen av total innestenging. Utropstegnene i sitatet ovenfor illustrerer de følelsene som var involvert da Jamila fortalte sin historie. Etter å ha fortalt om støy, bråk og langvarig stress hever hun stemmen og roper ut at «det kommer også korona!!!» Påkjenningen ble brått forsterket av den sosiale nedstengningen av samfunnet rundt. Med dette forsvant enda flere muligheter til å forlate «byggeplassen», hjemmene krympet (Broch & Hensler, under publisering) og «det ble ekstra grusomt».

Kombinasjonen av den sosiale nedstengningen og, med Jades ord, «den brutale adskillelsen fra omverden» ble erfart som en dobbel nedstengning og svært tøft for mange av beboerne. Jade forteller:

Uheldigvis på samme tid som den sosiale nedstengningen, så kom presenninger på ... heldekende presenninger. I slutten av oktober, og det varte helt til mars. Hos noen i det nederste bygget var vel helt til april ... 6 måneder, 5 måneder for oss, for ikke kunne se ut en gang. [...] Altså at du ikke kunne se liksom ut på gata, se andre mennesker se hva slags vær det er, ikke sant? Helt inne-stengt i så mange måneder, så det opprører meg, og det kunne jeg ønske at det var mere moderat bruk av, ikke unødvendig bruk av presenninger ... det var deprimerende klaustrofobisk og utrygt [...] det var helt rått.

Denne doble nedstengningen var noe alle beboerne erfarte. I den videre analysen er det særlig tre momenter vi vektlegger: mangelen på lys og hvordan dette påvirket beboernes mentale helse, følelsen av utrygghet på grunn av manglende utsyn og opplevelsen av å være glemte.

«Å kunne se hva slags vær det er»: Dagslys og mental helse

Studier om den sosiale nedstengningen under koronapandemien har dokumentert en opplevd ensomhet og kartlagt negative konsekvenser av isolasjon (Patulny & Bower, 2022;

Steiner & Veel, 2021). For våre beboere ble presenningene en ekstra byrde fordi de stengte for dagslys og utsikt og forsterket opplevelsen av isolasjon. Metaforer som ble brukt i intervjuene, vitner om den emosjonelle påkjenningen. Haji snakket om å bo i et fengsel, Jade om å bo i et fuglebur dekket med en duk for natta, og Jamila følte de var som «høner og kyllinger», og beskriver opplegget rundt rehabiliteringen som tortur. Under koronaen var sammenligningen med et fengsel hyppig brukt verden rundt i beskrivelser av den sosiale isolasjonen (Dhami mfl., 2020), men Haji og de andre måtte i tillegg forholde seg til et helt reelt mørke. Flere fortalte at det manglende lyset «gikk ut over helsa», og at de ble «smådeprimert» eller «koko». Jade sier:

Ja, du nettopp hatt det sånn at du ikke kan se ut, ikke sant, og ... Det var helt grusomt. Jeg klarte meg fint allikevel. Ja, jeg gjorde det altså, men det var nesten sånn at man klikker. Jeg ble nedstemt [...]. Det var jo utrivelig. Det var det. Du føler deg innklemt. [...] Jeg hadde kjøpt meg, nettopp kjøpt meg sånne lysisolerende gardiner. Det var jeg glad for. De satt opp sånn blendende LED-lys [...] ja, det var mørketida, vet du. Så satte de opp sånne voldsomme LED-lys. Så det var så blendende vet du. [...]

De var på når de jobba? Ikke hele tida, liksom?

Neida, men de begynte tidlig ... Smæk! I noen dager så trodde jeg at «Å, er det solskinet ute?»

At Jade forvekslet LED-lys fra byggeplassen med solen, kan vitne om en sensorisk deprivasjon og forvirring forårsaket av langvarig mørke.

Beboerne hadde forståelse for at vinduer og vegger måtte tildekkes, men den rasjonelle orienteringen beskyttet dem ikke mot følelsene som oppsto. Beboerne erfarte lag på lag med fenomener som isolerte dem, holdt dem utenfor rutiner og ute av balanse. Presenningen var en fysisk grense mellom beboerne og dagslyset, men den forstyrret også deres tilhørighet til verden utenfor. Beboerne var i en liminal posisjon, de var utestengt og innestengt samtidig. Det var også umulig å holde vinduene rene, noe flere var opptatt av. Rutinepregede aktiviteter er et vesentlig kjennetegn ved et hjem (Dovey, 1985; Douglas 1991), og vindusvask er en slik rutine som også ble brutt i denne perioden: «Og det går på trivsel. Holdt på å bli gæren [...]. Vi holdt jo på å bli gærne da. Ikke bare det at det var skittent, men du ble jo innestengt i disse stillasene og.» For Janne og Jamila var rene vinduer viktig for trivsel, identitet og verdighet, og deres verktøy for å utøve og symbolisere renhet utad ble begrenset. De opplevde at de var stengt inne i og omringet av det skitne uten å kunne rense det vekk. Vi fikk inntrykk av at dette ble særlig framtrødende for flere av dem i juletida, når mange gjerne både vasker og pynter litt ekstra med lys og dekorasjoner i vinduene. Beboerne fortalte at de søkte utleieren om å få presenningen midlertidig fjernet til julefeiringen, men fikk avslag.

Innestengingen var altså både metaforisk og bokstavelig. Mens vinduer som oftest virker rekreasjons- og reduserer stress, fikk de her en omvendt funksjon og ble en symbolsk byrde for beboerne. Tilgang til naturlig dagslys og eksponering for lys kontra mørke er en viktig helseindikator og er essensielt for livskvalitet, velvære og produktivitet. Dagslys forbedrer humøret, årvåkenheten, kognitive prestasjoner, helse og ytelse, mens mangel på dagslys gir en negativ påvirkning på søvnkvalitet og fysisk og mental helse (Aries mfl., 2010; Boubekri mfl., 2014; [Zadeh mfl., 2014](#)). Særlig personer med underliggende sykdommer eller lidelser er utsatte, noe som gjelder flere beboere i kommunale boliger. Derfor ble den doble nedstengningen en betydelig belastning for flere av beboerne i denne gården.

Belastningen av å leve dobbelt nedstengt kom svært tydelig fram da vi spurte om den dagen presenningene ble fjernet. Dette spørsmålet ble møtt med engasjement, og beskrivelsene av den dagen var rike. Dette tilsier at både minner om det tyngende mørket og det frigjørende lyset var brent fast i beboernes hukommelse:

Ja det husker jeg godt ... Det var rett før helgen, da vi fikk høre at nå skal det skje ... Jeg har snakket med en blid fyr, han sa: «Ja, det skal skje nå.» Og så var klokken sånn halv to, to eller noe sånt, på en fredag. Og [...] det tok jo bare så kort tid. Vi hadde jo søkt om at de kunne ta den ned i jula, vi da, men det var bare blankt avslag. Det var altfor mye jobb og sånt. Men i hvert fall å få dem ned, det kan jeg love deg, det var bare vrutsj-vrutsj-vrutsj bortover da [...] og så så jeg at de begynte å pakke sammen, noen av gutta, da, og så sto en fyr der oppe på taket. «Nei, vi skal gå for dagen nå da.» Og jeg som bare hadde gledet meg til denne hele første helgen uten [presenninger], vet du, så stoppet de akkurat utenfor ved meg!! Og så hadde jeg nettopp hørt fra han på [byggefirmaet] at jo da, de skal i hvert fall bort til stuevinduet ditt [...]. Og da ropte jeg [til ham som stod på taket] «Can you take it down?!», «No? If you don't take them down, I will complain! Sjeff says you will do it today!» Og ble vill og gal i blikket sikkert, vet du. Og så gikk det noen minutter, og så så jeg at han fra [byggefirmaet] hadde kommet, for da ringte de ham. Og så var det bare smæk, smæk, smæk, det tok dem under 5 minutter [...]. Jeg er jo heldig som klarer å si ifra, da. Så var det denne som er en fantastisk følelse [tar en pause et øyeblikk]: «Hallo. Hallo verden.»

Flere av beboerne hadde mye på hjertet og snakket som en foss slik Jade gjør i fortellingen ovenfor. Det var likevel ett moment de alle stoppet opp og tok en pause ved. Det var ved minnet av øyeblikket presenningene ble tatt ned. På den måten markerte beboerne grensen i fortellingen sin, i sine minner. Jamila pratet raskt, høyt og ustoppelig de første 30 minutter av intervjuet. Når vi spurte om dagen presenningene ble fjernet, stanset hun brått, pustet dypt inn og ut og sa rolig: “Deilig. Frihet”.

«Å kunne se hva som foregår»: Bomiljø og trygghet

Stillasene og presenningene frarøvet også beboerne sosial kontroll, og «isolasjon» var begrepet flere av dem benyttet. Isolasjonen innebar å være *innstengt* og samtidig *utstengt* fra deltakelse i det som skjer ute, fra å være en del av verden. En konstant trafikk inn og ut, og på stillasene, bidro til en vedvarende uro. Siden det var flere tilfeller av at uvedkommende kom ubehagelig nær, opplevde beboerne å konstant være «på vakt». Janne forteller:

Vi kunne føle oss utrygge når vi hadde [stillaser]. Jeg likte det ikke. [...] Det var jo på begge sider av blokka samtidig, og det var jo på hele leiligheten. Så jeg kunne ikke liksom sitte i stua og ha kontroll på stillaset, for det er stillas på andre siden også. [...] jeg turte ikke å ha vinduet oppe på den motsatte sida [...] og så når jeg hører noe, så går jeg inn på det andre rommet for å se om det kommer noen igjennom vinduet ... det ja, det var ubehagelig ja.

Liminalitet skaper uro, og det å føle seg utrygg i sitt eget hjem er eksistensielt utfordrende. På samme tid som verden utenfor var ustabil på grunn av pandemien, ble hjemmet som en «trygg havn» også destabilisert for beboerne. Utryggheten henger også sammen med endringer i det generelle bomiljøet. Jade forteller:

Det er bare de siste månedene vi har hatt velfungerende dører. Vi har hatt dører under hele den oppussingen som ikke har fungert. [...] Så ble det et galopperende rusmiljø [...]. Så jeg synes det er veldig uforsvarlig å ikke ha fungerende porter under en sånn rehabilitering [...]. Det var mye

salg ... Og de ble forbannet hvis jeg klarte å reparere døren sånn litt midlertidig [...] vi har ikke hatt portdør, og det ble varmestue og dealersted.

De ødelagte inngangsdørene til oppgangene symboliserte nok et grensebrudd. I tillegg ble presenningene et dekke for naturlig sosial kontroll, fordi beboerne ikke lenger kunne se «hva som foregår». Jade mener at presenninger tilrettela for forverringen i bomiljøet og for omsetning av stoff: «De hadde ingen vitner, de som drev og dealet [...]. Helt perfekte forhold og åpen portdør.» Ut fra fortellingene forstår vi at bomiljøet var uutholdelig og til tider farlig i denne perioden. Det var særlig én situasjon som flere trakk fram. Her forteller Jade om episoden:

Men jeg har opplevd jo en gang jeg satt i stua mi under den verste rehabiliteringen med presenninger. At jeg satt i stua mi, så så jeg et sånt der oransje lys utenfor. Og jeg tenkte: «Jøss, er det servicebil med sånn blinkende oransje lys? Nei, det er det. Er det det? Hva er det?» Og så skjønnte jeg at her er det flammer, men jeg kunne ikke se det, så jeg løp ut. Og så at søppelkonteineren var i full flamme, flere meter med flammer [...]. Og da tenkte jeg litt på det at hvis vi ikke hadde hatt presenninger da, da som konsekvens, så vil ikke den ha utviklet seg. Det er noe med at da kan vi følge med fra gård til gård. Og så har jeg opplevd det at en [nabo] har sagt: «Å, jeg ser det er mye fart på hos dere. Og så ... og har mye narkotrafikk hos dere nå. Nå får dere det da, ikke sant?» Det kunne han se når han kunne se ut av vinduet. Han kunne passe på hvis det var noe som skjedde. Men vi hadde nubbesjans. Jeg så jo ikke engang at det var flamme, før jeg skjønnte at dette her er ikke vanlig service ... sånn oransje blinkende biler eller noe sånn. Så det fikk jo utviklet seg det ...

At Jade og andre naboer passer på hvis det skjer noe i bomiljøet, viser at de ønsker å opprettholde hjemmet og bomiljøet som «en trygg havn» og et «tilfluktssted». Fortellingen om å miste kontroll over det som skjer utenfor vinduene, får dermed også fram at flere av disse kommunale leieboerne føler tilhørighet til stedet, og at et trygt og godt bomiljø betyr mye for dem. Under rehabiliteringsprosessen mistet de muligheter for å ivareta rollen som naboen som passer på og «følger med fra gård til gård».

Vinduer skaper grenser mellom det som er privat, og det som er offentlig (Hirsch & Smith, 2018). I tillegg fremmer vinduer sosialitet (Jütte, 2016), og de har kulturelle og kroppslige betydninger. Ved at de både avslører og skjuler, kan vinduer også sees som verktøy for å overvåke eller for å bli overvåket (Foucault, 1977). Den ordinære funksjonen til et vindu ble i dette tilfellet forvrent, og dette destabiliserte ytterligere beboernes levde liv i denne perioden. Å være utsatt for konstant innsyn medførte en følelse av mindreverdighet, mens det å ikke ha noe utsyn medførte en følelse av avmakt. For beboerne fikk vinduene dermed både fysisk og symbolsk betydning idet de erfarte skjevhet i hvem som var synlig og usynlig.

«Man føler seg glemt»: Verdighet og fysisk helse

I lange perioder måtte beboerne holde vinduene lukket, enten det var arbeid med fundamenter, fasadepussing, maling eller spyling. Haji sier at «det har vært en krevende prosess. Seks til ni måneder så varte det presenninger ... Vi har ikke hatt tilgang til dagslys, nei. Frisk luft er langt ifra. Ikke lys, og ikke luft.» Flyvende støv, tett luft og sterke og sjenerende lukter forsterket opplevelsen av å være innestengt og utestengt. Beboerne mente at lukten var «forferdelig», og «det lukta helvete».

Flere opplevde at deres pusteproblemer og hudproblemer ble verre «fordi det var ingen luft», og de som hadde astmaproblematikk fra før, var ekstra utsatte. Fornemmelsen av

ikke å ha nok luft eller ikke å kunne puste har dobbel betydning i fortellingene. Det var både metaforisk, slik de snakket om det å være innestengt, men også bokstavelig. Noen av beboerne fortalte også at de skar hull i presenningene. De framstilte det som en desperat handling for å få luft, men også som en slags motstand. Det var et forsøk på å åpne opp mot verden, og bevare verdighet og en følelse av kontroll i situasjonen. Jamila klaget til arbeiderne og forklarte at de trengte luft fordi sønnen hennes hadde astma. Da laget arbeideren hullet selv. Hun lo når hun fortalte det, men syntes det var absurd: «Vi fikk et hull i plasten»:

Når de åpnet ... lagde hull i plasten [presenninger], og vi går ned til vinduet [...] et barn på halvt år skjønner ingenting, han har ikke noe med luft å gjøre. Men han gjorde det til ... [viser at barnet pustet dypt inn]. Og virket så ... ja, han fikk sånn instinktivt. Ja, og så da når man tenker deg hvordan vi hadde det ...

Oppussingsperioden var preget av ubehagelige lukter, og de luktene som naturlig tilhører hjemmet, endret sin betydning: «Det var dårlig lukt! [...] Når vi lager mat ... i utenlandsk mat bruker vi mye hvitløk, og vi må nesten lufte seg!» Den positive hjemlige lukten ble sjenerende når konteksten endret seg og beboerne ikke kunne kontrollere lukten selv. Tidvis var det også sterk lukt av «kjemikalier»: «Var skikkelig maling så vi måtte ta munnbind. Veldig sterke, og det tok ikke bare to til tre dager. Det tok nesten en uke. Det luktet fryktelig forferdelig i det stedet.» Under store deler av pandemien var hjemmet det eneste stedet man fritt kunne oppholde seg innendørs uten munnbind. For denne beboeren ble selv denne friheten svekket. Her ligger det enda et lag av opplevd nedstengning.

Hirsch og Smith (2018) viser i sin historisk-sosiologiske oversikt at vinduer kobler sammen sosiale, kulturelle og politiske koder og rommer forhandlinger om etikk og estetikk. Sammenhengen mellom det materielle og subjekt dannelse ble tydelig også i vårt materiale. Skitne vinduer symboliserte som vist tidligere sosial urenheter for Jamila og Janne. Jade tolket de lukkede vinduene som overformynderi:

Malingsfjerner som luktet så kjemisk, sånn nesten som polyester. Jeg kjenner igjen for at jeg har jobbet med sånn. Og så var det fredag, og så ... tenkte jeg at nå må jeg bare åpne vinduene ut [...]. Nå har de gjort det sånn at beboere får ikke lov til å åpne vinduer i gangen. Ja, så jeg blir fly forbanna da når jeg skjønnte at det er sånn nøkkel ... Og det var på fredag at de bare forlot stedet stinkende, med vinduer som var da ikke muligheter for beboere [å åpne], og det er bare særlig. Jeg liker ikke å ta opp rettigheter, men en sånn ... friheten med å kunne åpne et vindu. Ja, så det blir litt sånn overformynderi. «Nei, vi skal ikke få lov til å gjøre det.» De har jo sånn luftventil system da, men bare den der følelsen av at du bare ikke skal få lov til å åpne vinduer i oppgangen. Huseier som skal. Og det er fortsatt sånn. Og det er ikke noe sånn sikkerhetsmessig hensyn. I forhold til brannen og sånt, at det ikke noen skal åpne vinduene, og vet man jo hva som skjer. Og blir jo mer oksygen og sånt, men en veldig sånn ubehagelig å få den ... Mister den selvbestemmelsesretten med å la være åpne vinduene [...]. Det får vi ikke lov til. Det er spesielt. Det blir sånn nesten som en sånn litt ... høres nesten ut som en unødvendig markering.

Historisk assosieres vinduer med frihet, frigjøring og muligheten til å kunne drømme seg bort (Jütte, 2016). Beboerne erfarte det motsatte. Stengte og tildekkede vinduer ble en metafor for deres relasjon med utleieren, et symbol på umyndiggjøring. Når vinduene i oppgangen ikke kunne åpnes, tolket Jade det som en begrensning av sin personlige frihet og

som nok et isolerende og ekskluderende lag. Hennes tolkning er farget av hennes helhetsopplevelse av samarbeidet med utleieren og situasjonen:

Det er kombinasjon av de ulike ting. Ja, ja. Som fører til irritasjon, hadde det bare vært ett vindu, eller bare dører så ... Det er nettopp kombinasjonen av de tingene, at man føler seg glemt, og så i tillegg kan man ikke åpne vinduer.

Opplevelsen av å ikke blitt tatt hensyn til ble definerende for beboernes erfaringer. Haji beskriver det slik: «Og vi gjør det sånn, gjør det sånn, og gjøre sånn, men du er inne. Men du er inne. Du er inne.» Rehabiliteringen tok lang tid, og mangelen på forutsigbarhet og kontroll over situasjonen gjorde tiden tyngende og forstyrrende: «Når du ikke vet når de er ferdige»; «Var forferdelig, og du sier nei ett år, nei to år. Vi visste ikke akkurat når det skal [blir ferdig].» Beboerne var i en situasjon preget av liminalitet. De visste ikke når det skulle ende, de fortalte at det stadig kom nye forsinkelser, og at utholdenheten deres gjentatte ganger ble satt på prøve. Mangel på informasjon og eierskap til prosessen gjorde noe med måten flere tenkte om seg selv på. Jade forteller:

Jeg synes jo ikke man skal være altfor utakknemlig, men jeg er jo ganske forbanna på det firmaet og den kommunikasjonen med [utleier] ... at ikke de holdt dem mer i ørene. Og forlangt, liksom, å vite progresjon [...]. Altså dette er jo bare min egen synsing, men de satt på kontoret der og satt og administrerte og på med andre prosjekter [...], og som sagt mange gang når du vet ikke vet hvor lenge det skal vare, og det virker ikke hensiktsmessig, så blir det en eng fra slitasje [...]. Men det var jo dette med at vi synes at arbeidet gikk veldig tregt, og vi som bor her, merker sånt hvor sporadisk de jobbet. Vi følte oss nesten glemt liksom, og jeg ble veldig mistenksom i forhold til at «nei, nå er de på andre oppdrag og sånt noe» [...]. Skal vi si kombinasjon med at det var lite folk på jobb ... For den irritasjonen og den der forvirringen. Ja, og den og det å føle seg nesten glemt, ikke sant.

I det store byggeprosjektet opplevde altså beboerne å bli glemt og forlatt. Noe så hverdagslig som informasjon om når arbeiderne skal komme, fikk psykologisk, sosial og symbolsk betydning. At prosessen var eksistensiell, kom særlig til uttrykk når beboerne fortalte om relasjonen til utleieren og byggefirmaet: «De tar ikke hensyn til oss, men de tar hensyn til sånne greier (varme opp fasader)»; «Ja, de klarer ikke flytte alle folk og bygge på ordentlig måte. Dere er dyra. Det siste jeg sa, det er at dere passer på, dere tar vare på bygning, men dere passer ikke på oss»; «De tar ikke hensyn. Vi blir sånn ... rettferdig ... vi har ikke noe rettferdighet her»; «Nei, vi har følt at vi er ikke mennesker engang, de bare gjør hva de vil.»

Beboerne erfarte med andre ord prosessen som dehumaniserende idet de følte seg mindre verdt enn bygningsmassen. Uten rådighet over prosessen og sin egen situasjon opplevde de seg både objektivisert og usynliggjort. En rehabiliteringsprosess som var tenkt som et positivt bidrag til beboernes livskvalitet og velferd, fikk utilsiktede konsekvenser for deres selvfølelse og for deres relasjon til utleieren.

Konklusjon

I denne artikkelen har vi dokumentert hvordan beboerne i en kommunal gård har bodd og levd sine liv midt oppi i en omfattende og langvarig rehabiliteringsprosess. De har erfart prosessen som svært utfordrende, og koronapandemien gjorde det ekstra krevende. Gjennom analysen kom det fram at beboerne opplevde de kommunale boligene som hjem, og at de ønsket å passe på bomiljøet sitt. Til tross for usikkerhet knyttet til det å være leieboer

betraktet de hjemmene sine som viktige og private steder. Under rehabiliteringen ble det trygge og regelmessige som hjemmet assosieres med, rokket ved. Kaos trengte inn i form av støy, støv og arbeidere. Når muligheten for kontroll over bevegelser inne og ute forsvant, forsvant også opplevelsen av trygghet i hjemmet og bomiljøet. I perioden rehabiliteringen pågikk, ble beboernes hjem et liminalt rom, verken privat eller offentlig, verken inne eller ute. Vi har vist at en slik liminal tilstand medførte uro og destabiliserte en allerede utfordrende livssituasjon under pandemien.

Rehabiliteringen ble initiert og gjennomført av utleieren, og beboerne opplevde at de i for liten grad ble involvert, og at de hadde lite kontroll over prosessen. Dette bidro til en opplevelse av mindreverdighet, fremmedgjøring og avmakt. I analysen tydeliggjorde vi derfor koblingen mellom det materielle og fysiske, det sosiale, det symbolske og det følelsesmessige. Beboernes sosioøkonomiske kontekst bidro til at oppussing ble til en tyngre og mer utfordrende prosess enn det hadde vært i en annen situasjon. Det var mye frustrasjon og sinne i beboernes fortellinger om prosessen. De ulike lagene av utestenging, både bokstavelig og metaforisk, bidro til at de opplevde prosessen som uverdig. Det utviklet seg til en ekstrem situasjon fordi rehabiliteringen også sammenfalt med pandemien og den sosiale nedstengningen. Beboernes erfaringer illustrerer at verken bolig eller hjem kan ses som en uavhengig enhet, men at det *inngår i* og *skapes av* materielle, sosiale, symbolske og følelsesmessige relasjoner.

Innblikket i beboernes erfaringer viser viktigheten av økt involvering og vektlegging av beboernes perspektiv ved planlegging av nye rehabiliteringsprosesser eller andre omlegginger av de kommunale boligene. For beboerne er dette ikke ledd i en strategi eller et prosjekt. For dem griper det som vist dypt inn i livet de lever.

Referanser

- Allan, G., & Crow, G. (1989). *Home and family: Creating the domestic sphere*. Palgrave Macmillan.
- Aries, M.B.C., Veitch, J.A., & Newsham, G.R. (2010). Windows, view, and office characteristics predict physical and psychological discomfort. *Journal of Environmental Psychology*, 30(4), 533–541. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.12.004>
- Bachelard, G. (1969). *The poetics of space*. Beacon Press.
- Bambra, C., Lynch, J., & Smith, K.E. (2021). *The unequal pandemic*. Bristol University Press.
- Boligbygg Oslo KF. (2022). *Årsberetning 2022*. <https://www.oslo.kommune.no/politikk-og-administrasjon/politikk/budsjett-regnskap-og-rapportering/rapportering/#toc-3>
- Boubekri, M., Cheung, I.N., Reid, K.J., Wang, C.H., & Zee, P.C. (2014). Impact of windows and daylight exposure on overall health and sleep quality of office workers: A case-control pilot study. *Journal of Clinical Sleep Medicine*, 10(6), 603–611. <https://doi.org/10.5664/jcsm.3780>
- Brattbakk, I. (2020). Trangboddhet og barnefamiliers hverdagsliv i koronaens tid. *Tidsskrift for boligforskning*, 3(1), 7–31. <https://doi.org/10.18261/issn.2535-5988-2020-01-02>
- Brattbakk, I., Woll, K.M., Aunan, S., & Aasen, L. (2019). Utvikling av ”Boindeks” for leieboliger. Beboeropplevelse av bolig, bomiljø, kontraktsforhold og utleier (AFI FOU-resultat 1/2019). <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/handle/10642/8907>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Broch, T.B. (2020). Introduksjon: Hjem(met) i og etter Gullestad. *Norsk antropologisk tidsskrift*, 31(1–2), 5–19. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2898-2020-01-02-02>
- Broch, T.B., & Hensler, I. (under publisering). Fraying and patched homes: Experiences of home and homeliness during the covid-19 pandemic. I N.J. Burke & K. Manderson (red.), *Covid's chronicities*. UCL Press.

- Cooper, M.C. (1974). The house as symbol of the self. I J.T. Lang (red.), *Designing for human behavior*, 300–317. Dowden, Hutchinson, & Ross.
- Darke J. (1994). Women and the meaning of home. I R. Gilroy & R. Woods (red.), *Housing women*, 9–25. Routledge.
- Dhami, M.K., Weiss-Cohen, L., & Ayton, P. (2020). Are people experiencing the ‘pains of imprisonment’ during the COVID-19 lockdown? *Frontiers in Psychology*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.578430>
- Douglas, M. (1966). *Purity and danger: An analysis of concepts of pollution and taboo*. Routledge & Kegan Paul.
- Douglas, M. (1991). The idea of a home – A kind of space. *Social Research*, 58(1), 287–307.
- Dovey K. (1985). Homes and homelessness. I I. Altman & C. Werner (red.), *Home environments*, 33–61. Plenum Press.
- Forskrift om tildeling av kommunal bolig i Oslo kommune, Oslo (2004). (FOR-2015-03-04-198). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/LF/forskrift/2003-05-07-1895>
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison*. Allen Lane.
- Gullestad, M. (1984). *Kitchen-table society: A case study of the family life and friendships of young working-class mothers in urban Norway*. Universitetsforlaget.
- Hirsch, S., & Smith, A. (2018). A view through a window: Social relations, material objects and locality. *The Sociological Review*, 66(1), 224–240. <https://doi.org/10.1177/0038026117724068>
- Johannessen, K., Hektoen, M., & Sørvoll, J. (2023). *Når kontrakten går ut: En kvalitativ studie av kommunale leieboeres erfaringer med å kjøpe sin egen bolig*. NOVA/OsloMet: BOVEL notat 2023:1.
- Jütte, D. (2016). Window gazes and world views. A chapter in the cultural history of vision. *Critical Inquiry*, 42(3), 611–646.
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2020). *Alle trenger et trygt hjem – Nasjonal strategi for den sosiale boligpolitikken (2021–2024)*.
- Krieger, J., & Higgins, D.L. (2002). Housing and health: Time again for public health action. *American Journal of Public Health*, 92(5), 758–768. <https://doi.org/10.2105/ajph.92.5.758>
- Leng, G. (2011). *Briefing paper Twon: Public health and housing: We can get it right. Information pack 1. Getting to grips with integration: Making housing count*. The Housing Learning & Improvement Network.
- Mallett, S. (2004). Understanding home: A critical review of the literature. *The Sociological Review*, 52(1), 62–89. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954x.2004.00442.x>
- Oslo kommune. (2022). *Oslostandard for bomiljøarbeid I kommunale boliger*. Byrådens sak 75/2022, Byrådsavdeling for arbeid, integrering og sosiale tjenester.
- Patulny, R., & Bower, M. (2022). Beware the «loneliness gap»? Examining emerging inequalities and long-term risks of loneliness and isolation emerging from COVID-19. *Australian Journal of Social Issues*, 57(3), 562–583. <https://doi.org/10.1002/ajs4.223>
- Saunders, P., & Williams, P. (1988). The constitution of the home: Towards a research agenda. *Housing Studies*, 3(2), 81–93. <https://doi.org/10.1080/02673038808720618>
- Solstad, A. (2021). Boligsosialt arbeid. I A. Solstad mfl. (red.), *Boligsosialt arbeid*, 24–43 Universitetsforlaget.
- Statistisk sentralbyrå. (2022a). *Leiemarkedsundersøkelsen*. <https://www.ssb.no/priser-og-prisindekser/boligpriser-og-boligprisindekser/statistikk/leiemarkedsundersokelsen>
- Statistisk sentralbyrå. (2022b). *Leietakere mindre fornøyd med livet*. <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/levekar/artikler/leietakere-mindre-fornoyd-med-livet>
- Steiner, H., & Veel, K. (2021). *Touch in the time of corona: Reflections on love, care, and vulnerability in the Pandemic*. De Gruyter.
- Sørvoll, J. (2018). Forskningen på boligsosiale virkemidler rettet mot vanskeligstilte på boligmarkedet 2005–2018. *Tidsskrift for boligforskning*, 1, 45–66. <https://doi.org/10.18261/issn.2535-5988-2018-01-04>
- Sørvoll, J. (2020). Kommunale boliger i Oslo: Leieboeres egne erfaringer, synspunkter og opplevelser. Kort oppsummert nr. 4/ 2020. Oslo: NOVA.

- Sørvoll, J., & Johannessen, K. (2020). Kommunale boliger for vanskeligstilte i Oslo. Kort oppsummert nr. 2/2020. Oslo: NOVA.
- Team, V., & Manderson, L. (2020). How COVID-19 Reveals Structures of Vulnerability. *Medical Anthropology*, 39(8), 671–674. <https://doi.org/10.1080/01459740.2020.1830281>
- Turner, V.W. (1969). *The ritual process: Structure and anti-structure*. Routledge & Kegan Paul.
- van Gennep, A. (1960). *The rites of passage*. Routledge & Kegan Paul.
- Zadeh, R.S., Shepley, M.M., Williams, G., & Chung, S.S.E. (2014). The impact of windows and daylight on acute-care nurses' physiological, psychological, and behavioral health. *HERD: Health Environments Research & Design Journal*, 7(4), 35–61. <https://doi.org/10.1177/193758671400700405>